

مبانی و اصول آموزش و پرورش

(فلسفه تربیت معلم)

تألیف:

دکتر علی رؤوف

نشر ارسباران

رؤوف، علی. - ۱۳۱۵.

مبانی و اصول آموزش و پرورش (فلسفه تربیت معلم) / تألیف: دکتر علی رؤوف. - تهران: نشر ارسباران، تابستان ۱۳۸۶.

بیست، ۱۸۸ ص. : جدول، نمودار.

بها: ۲۵۰۰۰ ریال شابک ۱۰ رقمی: ISBN : 964 - 6389 - 42 - 2

شابک ۱۳ رقمی: ISBN : 978 - 964 - 6389 - 42 - 7

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

عنوان دیگر، فلسفه، تربیت معلم. موضوع: تربیت معلم.

رده‌بندی کنگره: ۲ م ۹ ر / LB ۱۷۰۷

رده‌بندی دیویی: ۷۱۱ / ۳۷۰

شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۵۴۹۰۲

کلیه حقوق قانونی و شرعی برای ناشر محفوظ است. تکثیر تماماً یا قسمتی از این اثر به صورت حروفچینی و چاپ مجدد، چاپ افست، پلی‌کپی، فتوکپی و انواع دیگر چاپ ممنوع است. نقل مطالب به صورت معمول در مقاله‌های تحقیقاتی با ذکر نام کامل ناشر و کتاب آزاد است. متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

ارسباران
نشر ارسباران

پست الکترونیکی

Email- arasbaran@virayesh.com

آدرس اینترنتی

[www. arasbaran-p.com](http://www.arasbaran-p.com)

مبانی و اصول آموزش و پرورش (فلسفه تربیت معلم)

تألیف: دکتر علی رؤوف

ناشر: ارسباران

نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۶

تعداد صفحات: ۲۰۸ صفحه

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: طیف‌نگار

قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال

شابک ۱۰ رقمی: ۹۶۴ - ۶۳۸۹ - ۴۲ - ۲ ISBN : 964 - 6389 - 42 - 2

شابک ۱۳ رقمی: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۶۳۸۹ - ۴۲ - ۷ ISBN : 978 - 964 - 6389 - 42 - 7

مرکز پخش: تهران - خیابان زرتشت غربی، بین خیابان پنجم و ششم،

پلاک ۱۱۵ تلفن: ۸۸۹۶۲۷۰۷ - ۹ - ۸۸۹۷۳۳۵۸ تلفکس: ۸۸۹۶۲۷۰۷

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	هفت
مقدمه	یازده
یادداشت	پانزده

بخش اول : جایگاه انسان در عالم هستی

فصل اول : چه کسی می‌تواند غیر از «من» جانشین من بشود؟

گفتار ۱ : تفاوت‌های زیستی انسان با سایر جانداران	۵
گفتار ۲ : پیکره مفهومی «من انسان»	۱۴
گفتار ۳ : منظومه رشد و بالندگی انسان	۲۲

فصل دوم : کشف شیوه‌های فردی

گفتار ۴ : هیچ انسانی مثل انسان دیگری نیست	۳۱
گفتار ۵ : هیچ معلمی نمی‌تواند مثل معلم دیگری باشد	۳۶
گفتار ۶ : ارتباط ، تار و پود رفتارها	۴۴
گفتار ۷ : هنر هفتم و حرفه معلمی	۵۷

فصل سوم : تغییر کیفی در تربیت معلم نقطه آغاز زندگی

گفتار ۸ : انسان‌شناسی تعلیم و تربیت	۶۷
گفتار ۹ : نیاز، فرمان، اختیار	۷۱
گفتار ۱۰ : معلم، کانون تغییر کیفی	۷۵
گفتار ۱۱ : دلبستگی، دانش، مهارت	۸۴

فصل چهارم : معلمان، دانش‌کاران توانایی‌ها..... ۱۰۱

گفتار ۱۲، دانایی سرشته با توانایی..... ۱۰۳

گفتار ۱۳، معلمان پرزیکران ترویج علم..... ۱۰۷

گفتار ۱۴، دانستن، پروردن، آفریدن..... ۱۱۹

گفتار ۱۵، تربیت معلم ناكارآمد، تربیت معلم كارآمد..... ۱۲۹

بخش دوم : برآیند سخن**فصل پنجم : دو نیم گام ← یک گام..... ۱۴۷**

گفتار ۱۶، کتاب درسی با مهارت معلم..... ۱۴۹

گفتار ۱۷، یک مسئله ریاضی..... ۱۵۴

گفتار ۱۸، پرسش معلمان..... ۱۵۹

گفتار ۱۹، نه فقط کتاب درسی..... ۱۶۶

گفتار ۲۰، چه وقت پرواز صورت نمی‌گیرد؟..... ۱۷۵

فهرست الفبایی مرجع‌ها..... ۱۸۴

پیش‌گفتار

این کتاب «طرح‌واره‌ای» است که بر مبنای آن هر مرکز - یا هر دانشکده - تربیت معلم می‌تواند براساس شرایط زمان و مکان، هر معلمی را به خودش بشناساند.

طرح‌واره‌های تربیت معلم شبیه طرح‌واره‌های نقاشان و چهره‌پردازان هستند. نقاش‌ها چه می‌کنند؟ ابتدا از تابلویی که می‌خواهند خلق کنند «طرح‌کم‌رنگ و ملایمی» با عنوان «اتود»^۱ می‌کشند تا شالوده و محدودهٔ بافت نقاشی خود را مشخص کنند. این طرح کم‌رنگ، درون‌مایهٔ^۲ هر تابلو نقاشی است که باید از ذوق و شوق و تفکر و استعداد حرفه‌ای «نقاش» سر برآورد.

طرح‌واره‌های تربیت معلم براساس نیازها، امکانات و شرایط موجود کشیده می‌شوند و با درهم‌آمیزی الوان اصلی، یعنی مبانی قصدشده^۳، بر روی «تابلو حرفه‌مندی‌سازی» دانشجو معلمان جلوه می‌کنند تا به بازار کار و عمل هدیه گردند. هدیه‌ای که محصول جملهٔ معروف جورج پولیا است:

«هر معلمی به بازیگری تئاتر، به زیر و بم موسیقی، به ظرافت شعر، و به اصالت نقاشی نیاز دارد».

1- etude

2- endoplasm

در زیست‌شناسی اندوپلاسم، در داخل یک غشای سیتوپلاسمی قرار گرفته و دربرگیرندهٔ دانه‌های فراوان است (فرهنگ زیست‌شناسی، دکتر بزرگمهر وزیری).

3- intended facts - essential facts

نفیس‌ترین و گران‌ترین «تابلو معلمان حرفه‌مند شده» توسط دکتر هوارد گاردنر، معروف‌ترین بنیان‌گذار هوش‌های هفت‌گانه، نقاشی شده است. بی‌تردید، او این تابلوی کلامی را به معلمان هدیه کرده است:

«[معلم عزیز] من می‌خواهم فرزندانم جهان را بشناسند. نه فقط به خاطر جذابیت‌هایی که دارد، یا به سبب کنجکاوی‌های ذهنی انسان. بلکه، از آنان می‌خواهم جهان را بفهمند، تا وقتی که در موقعیتی قرار می‌گیرند بتوانند آن را به مکان بهتری تبدیل کنند ... اگر بخواهیم از اشتباه‌های گذشته خود پرهیز کنیم، و به سوی وضعیت بهتر و سودمندتری حرکت کنیم، نیاز به فهمیدن داریم. بخش مهم فهمیدن این است که بدانیم چه کسی هستیم و چه کاری می‌توانیم انجام دهیم. و سرانجام، باید دانسته‌های خود را با هم ترکیب کنیم»^۱.

تابلوهای حرفه‌مندسازی معلمان فراوانند و حرف‌های گفتنی زیادتری دارند. یکی از آشکارترین و راسخ‌ترین حرف‌های این تابلوها از زبان آرنولد راس، استاد دانشگاه اوهایو به زبان آمده است:

- معلم مبتدی [بی‌تجربه] همیشه به فراگیرانش بیش از آنچه می‌داند تدریس می‌کند.
- معلم باتجربه، آنچه را می‌داند تدریس می‌کند.
- معلم آگاه و حرفه‌آموخته آنچه را مناسب تشخیص می‌دهد انتخاب می‌کند و یاد می‌دهد.

این انتخاب شبیه همان «مهارت نقاش» است که می‌توان آن را روی تابلوهای «مهارت معلمی» به تصویر درآورد. یک تابلو ذهنی دیگر نیز که معروفیت عام، یافته است آدم را به یاد مهارت معلم‌پروری می‌اندازد:

«معلمان باید به گونه‌ای تربیت شوند که:

- علمی بیندیشند،
- حرفه‌ای عمل کنند،
- انسانی رفتار نمایند.

جمله زیبای دیگری هم از اندیشه‌های آیزنر^۱ تراویده است که شخصیت حرفه‌ای معلم را تجسم می‌بخشد:

«هیچ معلمی نمی‌تواند ادعا کند که تدریس کرده است بدون این که کسی چیزی یاد گرفته باشد».

از میان تابلوهای دیگر ذهنی، این یکی نیز چشم‌نوازتر است. چون، راز حرکت از «گفتن» به «شدن» را فاش می‌کند:

Say it. بگو.

Do it. عمل کن.

Believe it. باور کن.

Improve it. بهبودان.

بعضی‌ها می‌گویند خدا عشق است - God is Love - بعضی دیگر می‌گویند عشق خداست - Love is God -. تفاوت این دو گفته را به زحمت می‌توان تشخیص داد. اما، می‌توان هر دو را روی تابلویی نشان داد که شخصیت والای معلم حرفه‌مند را تصویر کرده باشد. تصویری که به «شخصیت انبیا» نسبت داده شده است که چطور به زندگی تالو می‌بخشد.

برعکس آنچه در گذشته‌ها به باور رسیده بود، فلسفه تربیت معلم امروز یک متن اصلی بیشتر ندارد. اما، می‌تواند صدها حاشیه داشته باشد. این متن اصلی تنها به تربیت حرفه‌ای، یا حرفه‌مندسازی دانشجو معلمان - و معلم دانشجویان^۲ - می‌پردازد.

این گمان به‌جا که معلم باید باسواد باشد، به این معنی است که باید از دانش و آگاهی‌های علمی، بهره‌های لازم و کافی را گرفته باشد. در این زمان، رسالت اصلی دانش‌آموزی یا دانش‌اندوزی، به عهده دانشگاه‌ها - مراکز توزیع علم - سپرده شده است. با این حال، مراکز تربیت معلم ما، هنوز به دانش‌اندوزی‌های معلمان زیاد بها می‌دهند. در مقابل، به حرفه‌آموزی‌های آنان توجه و التفات لازم و ضروری را معطوف نمی‌دارند (!). این کم‌توجهی در حالی است که منابع زیادی در دسترس هستند و نشان می‌دهند، به

1- Eisner, 1994

۲- معلمان شاغل که در مهارت آموزی‌های حین خدمت شرکت می‌کنند.

برکت گسترش روزافزون دانشگاه‌ها، حتی کشورهای محروم، تنگدست و عقب‌نگاه داشته شده هم دانش‌اندوزی‌های معلمان خود را به عهده مراکز آموزش عالی گذاشته‌اند، و از میان دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها، در هر سطحی که مورد نیاز نظام آموزش و پرورش باشد، گزینش می‌کنند تا بتوانند بر پایه متن اصلی فلسفه تربیت معلم، حرفه‌آموزی‌های لازم را به توانمندان، علاقه‌مندان، و عاشقان و دل‌سپردگان به این حرفه بیاموزند.

کتاب «فلسفه تربیت معلم» در دو بخش و پنج فصل تنظیم شده است. در انتهای فصل‌های بخش اول فهرست مرجع‌های هر فصل با مشخصات کتاب‌شناسی آمده است. این مرجع‌ها برای مطالعه بیشتر دانشجو معلمان هم سودمند است. دانشجو معلمان طی دوران تحصیل در مراکز تربیت معلم، علاوه بر منابع متنوعی که برای مطالعات افزون‌تر خود تدارک می‌بینند، می‌توانند از مرجع‌های فصل‌های این بخش نیز استفاده کنند و اطلاعات و آگاهی‌های وسیع‌تر از آنچه در ظرفیت این کتاب گنجانده شده، سود ببرند.

در عصر بارش‌های توفانی، دانش‌ها و آگاهی‌ها، اطلاعات مربوط به هیچ حرفه‌ای در انحصار افرادی خاص نیست. بلکه، هر کس، در هر حرفه‌ای که تلاش می‌کند نیاز دارد از همه منابع‌ها و مأخذهای موجود استفاده کند.

کتاب اصول و مبانی آموزش و پرورش در قرن بیست و یکم تقدیمی است به استادان و مدرسان فرهیخته تربیت معلم، به دانشجومعلمانی که این حرفه را انتخاب کرده‌اند، به معلم‌دانشجویانی که به پرورش مهارت‌های حرفه‌ای خود علاقه‌مندند، و نیز به آنانی که حرفه مقدس معلمی را ارج می‌نهند.

مقدمه

تربیت معلم و فلسفه

از گذشته‌های دور، فیلسوفان ما با بیان و استدلال‌های گوناگون فلسفه را توصیف کرده‌اند که چکیده آنها در لغت‌نامه‌ها آمده است:

فلسفه دانش و آگاهی از قوانینی است که بر هستی، بر طبیعت و بر جامعه تسلط دارد و همواره دیده‌بانی می‌کند.

فلسفه فرایند تفکر و آگاهی است.

فلسفه بحث و استدلال نظری درباره نمودهای هستی و ارزش‌ها، علت‌ها و دلیل‌های عملی، یا رویدادهای اجرایی است. مثل بحث درباره این که «فلسفه این کار چیست؟»

فلسفه سلسله اعتقادات و اصول، یا مجموع عقیده‌های شخصی و جمعی در فرایند کار و عمل است.

در لغت‌نامه‌های دیگران تعریف‌هایی می‌خوانیم که همنوایی‌های نزدیک دارند.

Webster Dictionary

Philosophy :

1. love of wisdom or knowledge.

عشق به خرد و دانایی.

2. a study of the processes governing thought and conduct; theory or

investigation of the principles or laws that regulate a knowledge and reality.

مطالعه فرایندهایی که حاکم بر فکر و رفتار هستند. نظر و جست و جوی اصول و قوانینی است که واقعیت و دانش را نظم می دهد.

Scot, Foresman

advanced dictionary

Philosophy:

1. study of the truth or principles underlying all real knowledge.

مطالعه حقیقت یا اصولی که تمامی دانش واقعی را زیر نظر می گیرد.

2. explanation or theory of the principles.

توصیف یا نگرش درباره اصول.

3. system of guiding life.

نظام هدایت زندگی.

4. the broad general principles of particular subject or field of activity.

e.g. the philosophy of history.

اصول جامع و فراگیر موضوعی خاص یا میدان فعالیت مانند «فلسفه تاریخ».

از مجموع این تعریف ها چنین بر می آید که هیچ کار و فعالیتی را نمی توان بدون تعیین «فلسفه آن کار» انجام داد.

در رزمگاه زندگی نیز به تعریف های گوناگونی از «فلسفه» می رسیم که با عبارت ها و جمله ها و واژه های متفاوت بیان می شوند. اما، در همه تعریف ها به نکته هایی دست می یابیم که یک اشتراک معنایی دارند.

هر کس، در لحظه هایی از زندگی، از خود می پرسد «من چه کسی هستم؟»؛ «برای چه اینجا هستم؟»؛ «از اینجا به کجا می روم؟»؛ «چرا می روم؟»؛ «اگر هدفی در کار است، آن هدف چیست؟»؛ «اگر هدفی در کار نیست، چرا به بازی گرفته شده ام؟»؛ «آیا هدف را می شناسم؟»؛ «مقصدم کجاست؟»؛ «هدفم چه قدر مهم است؟»؛ «من تا چه اندازه مهم هستم؟»؛ «علاقه مندی و رفتن به سوی هدف چه معنایی دارد؟»؛ «من چه نیازی به دیگران دارم؟»؛ «دیگران چه نیازی به من دارند؟»؛ و ...

همه این پرسش‌ها روی خط ممتد زمان و عبور بی‌انتهای آن جمع شده است. زمان به وجودآورنده همه چیز است. گرمی و حرارت زمان، اشتیاق به «بودن» و «ماندن» را بر می‌انگیزاند.

زمان هدف را تعیین می‌کند. رسیدن به هدف کشمکش‌ها دارد. در این کشمکش‌ها نیازمندی‌ها رخ می‌نمایند. آدم‌ها حس می‌کنند که زندگی چیزی جز «نیاز» نشان می‌دهد. شاعر انگلیسی، تامپسون گفته است:^۱

دوست من، برای میهمان، امیدوار و منتظر باش، در حالی که زنده هستی، به آزمایش،
تن بسپار، در حالی که زنده هستی، فکر کن، و فکر کن، در حالی که زنده هستی، آنچه
به عنوان رستگاری می‌نامی، متعلق به زمان قبل از مرگ است.

تربیت معلم با چه رویه‌ها، و تا چه اندازه، می‌تواند نظام تعلیم و تربیت و رستگاری جامعه را پاسداری کند؟

آیا تربیت معلم می‌تواند آن‌طور زنده بماند که از رساندن جامعه به رستگاری معاف نشود؟

اگر تربیت معلم از عهده پاسداری نظام آراسته زندگی اجتماعی برنیاید، چه اتفاق‌هایی می‌افتد؟

پرسش‌هایی از این دست، می‌توانند سیلابی نگران‌کننده از واژه‌ها و جمله‌ها سرازیر کنند که هیچ سدی یارای جلوگیری از آن را نداشته باشد، «جز سد محکم فلسفه تربیت معلم».

دانش تربیت معلم، بدون داشتن «فلسفه مخصوص خود» هیچ وقت به درستی استوار نمی‌ماند.

در بیان فلسفی تربیت معلم نمی‌توان از این آموزه یا دکتترین غافل ماند که «تربیت معلم» به آنها که می‌خواهند معلم بشوند می‌گردد:

«شما باید یاد بگیرید چگونه یاد بدهید که یادگیرندگان شما یاد بگیرند تغییر کنند. یعنی همواره بتوانند از وضع موجود، هرچه که هست به وضع مطلوب‌تری برسند.»

۱- از کتاب فلسفه زندگی و مرگ، نوشته م. و. کامات، ترجمه علی احمد بیات، انتشارات بهجت تهران، چاپ اول،

تعریف اصول و مبانی

اصول چیست؟

در فرهنگ‌های لغت آمده است: اصل یعنی بیخ، بنیان، بُن، اساس، پایه هر کار، سرچشمه، بنیاد.

Principle - Origin - Source - Foundation - Basic - Essence - Beginning -
Doctrine - Turth.

مانند: اصول داناتی، اصول زندگی، اصول کشاورزی، اصول قانون‌گذاری، و ...

تعریف اصل: اصل گزاره‌ای^۱ است واقع‌گرایانه که درستی آن را می‌پذیریم.

- هیچ اصلی ثابت نمی‌ماند.
- اصل‌ها در طی زمان تغییر می‌کنند.

بنابراین بهتر است بگوییم:

اصول آموزش و پرورش از دیروز تا امروز

مبانی چیست؟

در فرهنگ‌های لغت آمده است:

مبنا یعنی: پی‌ریزی، بنیان‌گذاری، شالوده، زیربنا، پایه‌ریزی، ستون‌ریزی.

Leg - Pillar - Stand - Scale - Foot - Set up - Locate - Position - Cause to
Stand - Set upright.

مانند: مبنای درخت، پی‌ریز ساختمان، بنیان خانواده، شالوده زندگی، اساس آموزش و پرورش، ...

تعریف مبنا: مبنا - Setting up - پی‌ریزی، بنیان‌گذاری و شالوده‌ای است که براساس هر اصل پایه‌گذاری می‌شود.

- مبانی هم، مثل اصل‌ها، در طی زمان تغییر می‌کند.
- هر اصلی که تغییر کند، مبانی آن هم تغییر می‌کند.
- ما، در هر زمان، براساس اصل‌ها و مبانی آنها زندگی می‌کنیم.